

JIRÍ ZEMAN (Praha)

POČÁTKY SLOVANSKÉHO OSÍDLENÍ ČECH*

(Sídlní oblasti, materiální kultura, otázky chronologie a geneze)**

V současné době známe z Čech přes 80 časně slovanských nalezišť. Doklady osídlení zjišťujeme především ve středním Polabí, v Pražské kotlině a jejím nejbližším okolí, v dolním Pooohří a v Podkrušnohoří. Menší ostrůvky jsou vysunuty v severovýchodních Čechách na Turnovsku a Jičínsku. Podstatná část lokalit (73%) leží ve výškách 125 - 300 m n.m., přičemž cca 23% pochází z úzkého rozmezí 175 - 200 m n. m. Výškově jsou tedy naleziště omezena na nevelké oblasti, neboť nejnižší polohy od 115 do 300 m n. m. tvoří jen 1/5 celkové plochy Čech. Vyskytují se především v méně členitém terénu tabulí (Českobrodská, Dolnojizerská, Dolnoohárecká), plošin (Poberounská) a kotlin (Pardubická, Nymburská, Mělnická, Pražská, Mostecká), kde jsou nejstarší geologické formace překrývány mladšími platformními usazeninami druho- až třetihorního stáří. V těchto oblastech se ve čtvrtohorách vytvořily nejpríhodnější podmínky pro vývoj osídlení (mapa).

* Artykuly J. Zemana, I. Pleinerovej, V. Barana i I. Rusanovej, podobnie jak i opublikowany w t. XXIX Sl. Ant. artykul H.-J. Brachmanna (*Die Funde der Gruppe des Prager Typs in der DDR und ihre Stellung im Rahmen der frühslawischen Besiedlung dieses Gebietes*, s. 23 - 64) zostały zaprezentowane w formie referatów na międzynarodowym sympozjum pt. „Staroslowiańskie osadnictwo w Nowej Hucie-Krakowie na tle aktu alnych badań nad praską prowincją kulturową”, zorganizowanym przez Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne — Oddział w Nowej Hucie oraz przez Komisję Archeologiczną Oddziału PAN w Krakowie, które odbyło się w dniach od 9 do 11 X 1974 (por. Sl. Ant. XXII, 1975, s. 348 - 349). Dodatkowo w związku z tym spotkaniem nadesłali krótkie artykuly Z. Trňačková i W. Aulich. Aczkolwiek od czasu opracowania tych referatów i artykulów upłynęło już sporo lat, uznano za celową ich publikację, ponieważ są one podsumowaniem pewnego etapu badań nad wczesnym horyzontem kultury i osadnictwa slowiańskiego we wczesnym średniowieczu. Pozostałe referaty z tegoż sympozjum ukazały się w czasopiśmie *Archeologia Polski* (t. 29 i 30).

Redakcja

** Přednesený referát vychází z obsáhlejší studie *Nejstarší slovanské osídlení Čech* (*Die älteste slawische Besiedlung Böhmens*), která je opublikovaná v Památkách archeologických LXVII, 1976, Nr. 1, s. 115 - 235. Zde nalezne čtenář podrobnější pojednání příslušné problematiky s obrazovou dokumentací a literárními odkazy.

Nejstarší Slovaní zaujali území jednak plošinných spraší, především ve středním Polabí a na západ od Prahy, jednak spraší šupinovitých, vázaných na terasy větších řek, jako Vltavy, Labe, Ohře a Jizery. S tímto podkladem jsou spojeny okrsky nejúrodnějších černozemních půd. Dalšími vyhledávanými polohami byly nejnižší terasové štěrky až štěrkopísky, překryté náplavovými humózními hlínami (např. lokality při soutoku Labe s Cidlinou nebo s Vltavou). Dnes jsou často tyto polohy ponechávány ladem, což svědčí o poněkud odlišném režimu v době příchodu Slovanů. Soudí se, že v 2. pol. I. tis. n. l. nastalo slabé oteplení se suchým maximem v 7. století. Zdá se, že tato mírná kontinentalizace podnebí se odrazila i ve volbě sídel. Též z konfrontace se současnými klimatickými poměry vyplývá, že prvě slovanské osídlení inklinovalo k oblastem nejteplejším a srážkově nejchudším. Vyskytuje se v hranicích průměrné roční teploty 8° a téměř nepřekračuje isohyetu 600 mm, přičemž většina dokladů pochází z prostor srážkově ještě chudších.

K vysvětlení detailnější členitosti časně slovanské ekumeny přispívá studium vegetačních poměrů. Při srovnání archeologické situace s rekonstrukcemi geobotanickými mapami, podávajícími rozsah předpokládaných porostů, které by se na současném zemském povrchu vyvíjely bez zásahu člověka do přírody v době historické, se ukazuje, že slovanské osídlení se omezuje pouze na oblasti možného výskytu dubohabrových hájů a lužních lesů. Dnešní zemědělské oblasti zabírají navíc území šípákových a subxerofilních doubrav. Rozmístění ostrůvků současných lesů v rámci staré kulturní krajiny se většinou kryje s plochami jiných vegetačních jednotek na rekonstrukční geobotanické mapě. Obraz rozsahu starých lesů doplňují i místní jména, která souvisí s obecnými, hromadnými názvy porostů, s mýcením nebo kultivací lesních ploch či jinou lidskou činností v lesním prostředí, jakož i dvě početné skupiny Lhot a Ůjezdů, tj. kolonizačních osad, plánovitě zakládaných na nově získaných půdách.

K pochopení osidlovacího procesu v nejstarším slovanském období přispívá rovněž srovnání se situací na našem území v předchozích časových úsecích, především v době římské a stěhování národů. Rozptýl nalezišť z mladší fáze stěhování národů se do značné míry kryje s lokalitami časně slovanskými. Častý je společný výskyt nejen ve stejném katastru, ale někdy i v téže poloze. Odchylku představují pouze doklady z období stěhování národů z Královéhradecka ve východních Čechách, Rakovnícka ve středních Čechách a Plzeňska v Čechách západních, odkud protějšky z nejstaršího slovanského období neznáme. Nálezy z mladší fáze doby stěhování národů uzavírají etapu germánského osídlení našich zemí. V porovnání s dobou římskou výrazně dokumentují zjevný úbytek obyvatelstva a podstatné zúžení sídelních areálů, které první Slovaní sice respektovali, avšak ještě v omezenějším rozsahu.

Topografie nalezišť, charakter objektů i nalezový inventář ukazují na zemědělský způsob života prvých Slovanů. Jejich osady jsou zjišťovány v těsné blízkosti především drobných přítoků větších řek a velmi často tvoří menší seskupení po 2, 3, 4 - 5 v nepříliš velké vzdálenosti od sebe. Sidliště

Časně slovanské nálezy v Čechách: 1 — sídliště, 2 — popelnicové hroby, 3 — žárové mohyly, 4 — bez bližšího určení, 5 — polohy nad 300 m n.m. — Karte 1. Die frühslawischen Funde Böhmens: 1 — Siedlungsfunde, 2 — Urnengräber, 3 — Hügelbrandgräber, 4 — Fundumstände nicht bekannt, 5 — Lagen über 300 m Seehöhe. — Lokalität — Fundorte: 1 Brežánky, 2 - 4 Most, 5 Velemyšleves, 6 Kadaň, 7 Běsice, 8 Lomazice, 9 Podlesice, 10 Dolánky, 11 Blšany, 12 Markvarec, 13 Postoloprty, 14 Březno, 15 - 16, Louny, 17 Bohušovice n. O., 18 Úherce, 19 Libušín, 20 Pchery, 21 Dubí, 22 Slatina, 23 Dřetovice, 24 Buštěhrad, 25 Čítovice, 26 Tursko, 27 Praha-Veleslavín, 28 Praha-Vokovice, 29 - 30 Praha-Dejvice, 31 - 32 Praha-Bubeneč, 33 Praha-Hřadčany, 34 Praha-Řeporyje, 35 Kosoř, 36 - 37 Lhota, 38 - 39 Praha-Michle, 40 Běchovice, 41 Horní Počernice, 42 Praha-Libeň, 43 - 44 Praha-Bohnice, 45 Brnky, 46 Klecánky, 47 Mázlovice, 48 Všestudy, 49 Vojkovice, 50 Tuhaň, 51 Kozly, 52 Mochov, 53 Přerov n. L., 54 Semice, 55 - 56 Český Brod, 57 Přistoupim, 58 Doubravčice, 59 Žďánice, 60 Kouřim, 61 Vrbčany, 62 Tatce, 63 Plaňany, 64 Radim, 65 Bobnice, 66 - 67 Kluk, 68 Pňov, 69 Kanín, 70 Opolánky, 71 Nebovidy, 72 Dražkovice, 73 Nadslav, 74 Prachov-Horní Lochoy, 75 - 76 Zámostí, 77 Vesec u Sobotky, 78 Nudvojovice, 79 Přepere, 80 Svijany, 81 Chloumek, 82 Hradsko

nebyla rozsáhlá, jak lze soudit z kusých údajů o jejich ploše nebo počtu objektů. V Březně u Loun je plocha osady odhadována na 1/2 ha a počet chat ve dvou nejstarších fázích na 7 - 10. V Běchovicích (okr. Praha-východ) byly objekty na oválné ploše cca 200 × 60 m, v Praze-Bubenči přibližně v trojúhelníku 150 × 80 × 180 m, ve Všestudech (okr. Mělník) protínalo plynovodní potrubí osadu v podélné 130 m dlouhé ose a v Kadani (okr. Žatec) byla vzdálenost mezi krajními objekty přes 120 m. Kromě Března však postrádáme bližší svědectví o charakteru zástavby. Udávané rozměry ostatních sídlišť nutno brát s určitou rezervou, neboť objekty zde zjišťované pocházejí ze širšího časového úseku. Podle dosavadních zkušeností u nás i v blízkém sousedství se zdá, že průměrný počet usedlostí obvykle nepřesahoval číslo 10.

Typickým znakem sídlišť z časně slovanského období v Čechách byly jedno-prostorové zahloubené stavby téměř čtvercovitého až obdélníkovitého půdorysu. Při srovnání dostupných údajů o objektech z již zmíněných Běchovic, Března, Kadaně a Všestud i z Prahy-Řeporyjí, Prahy-Bohnic, Prahy-Michle a Lhoty-Závisti (okr. Praha-východ) zjišťujeme značné rozdíly jak v ploše příbytků od cca 4 m² do 19 m², tak v jejich hloubce od 50 do 120 cm. Konstrukční prvky chat (co do počtu kúlů, jejich rozmístění či úplné absence) jsou poměrně různorodé. Podlahy většinou nebyly zvlášť upravovány, vymazávání jílem je zaznamenáno v Březně.

Otopná zařízení jsou nacházena v některém z rohů v severní části obytného prostoru, přičemž naprosto převládá umístění v rohu severozápadním. Rekonstrukce původního vzhladu není vždy jednoznačná. Podle některých, lépe zachovaných objektů lze na prvním místě uvažovat o kamenných pecích. Jiný typ představoval a otevřená chniště, k nimž bývají obvykle zařazována všechna vypálená nebo uhlíkovitá místa s nevýraznými kamennými shluky. Taková interpretace nemusí být vždy správná. Jsou známy totiž doklady, že pece opuštěných příbytků byly rozebírány a kámen použit při stavbě nových otopných zařízení. Další nepřímý důkaz může vyplývat z okolnosti, že umístění otevřeného chniště do rohu obytného prostoru nebylo tak obvyklé, ať už z důvodu bezpečnostních, či výhřevných.

O pohřebních zvyklostech nejstarších Slovanů v Čechách lze uvažovat především v kontextu s nálezy z nejbližšího sousedství, neboť na sledovaném území známe pouze 8 lokalit s náhodně objevenými plochými popelnicovými hroby. Při srovnání s okolními analogiemi se však ukazuje, že ritus nebyl zdaleka tak jednotný. Je třeba počítat s poměrně častým výskytem žárových hrobů, kde kůstky byly volně v zemi na hromádce nebo ve vrstvě. Vzácné proti tomu byly žárové hroby jámové. Popelnicové hroby byly buď čisté, nebo zasypané zbytkem hranice s četnými uhlíky a někdy i přepálenými kůstkami (v Čechách Vrbčany a Pňov ve středním Polabí). Popelnice z Prahy-Hradčan byla obložena kameny. Popelnice z Prahy-Libně má reparační otvory a potvrzuje i odjinud zjištěné používání nádob poškozených či cpravovaných jako pohřebních schránek. U jednoho z hrnců z Prahy-Veleslavína, který může

pocházet z hrobu, byl ve dně otvor, k čemuž rovněž známe protějšky z časově i kulturně odpovídajících nekropolí v blízkém sousedství. V hrobě ze Ždánic (okr. Kolín) byla popelnice překryta miskou, odjinud je uváděno též překrytí talířem, kamenem nebo keramickým zlomkem. Rekonstrukce jam u časně slovanských pohřbů je obtížná, neboť objekty často ležely v povrchové vrstvě. Zdá se, že většinou kotlovité zahloubeniny menších rozměrů byly mělké (do 50 - 60 cm).

Průvodní nálezy z hrobů jsou vždy vzácné. V Čechách je představují pazourkové úštěpy z Prahy-Hradčan a Prahy-Libně, patrně součásti křesacího náčiní, a drobný zlomek hřebene ze Ždánic.

Antropologické určení kostí bylo provedeno pouze u výplně popelnice z Bobnic (okr. Nymburk) a prokázalo pozůstatky ženy v horní části nádoby a dítěte v části spodní. Stupeň spálení kostí svědčí o oddělené kremaci obou jedinců. Pohřby dvou osob v jedné popelnici nebo odděleně, ale v témže objektu, nejsou výjimkou. Obvykle jde o pozůstatky dospělého a dítěte.

V Čechách byl zaznamenán též výskyt časně slovanské keramiky v mohylách z Nadslavi a Zámostí (okr. Jičín). Obě lokality leží v severovýchodní části země již na hranicích předpokládaných sídelních oblastí. V násypu mohyli i na jejich bázi se vyskytovaly rozptýlené přepálené kůstky a zlomky nádob, většinou hradištního charakteru. Pouze ojedinělé fragmenty patřily k nezdobené keramice časně slovanských forem. Zárovň mohyly jsou v Čechách doloženy jen v určitých oblastech, především v severovýchodní, jižní a západní části země. Vzhledem k jejich teritoriálně omezenému výskytu nelze vyloučit, že patří jiným, podle charakteru průvodních nálezů pozdějším skupinám slovanského osídlení, patrně s odlišnou ekonomikou a jinou ideologií, projevující se i v odchylných rysech pohřebního ritu.

Tím se však dostáváme k otázkám chronologie časně slovanského osídlení Čech, jimiž se budeme zabývat v souvislosti se stručným přehledem nálezového inventáře. Na základě keramiky lze rozlišit dvě fáze: jednu, kde vystupuje výlučně ručně robená nezdobená keramika, a druhou, kde jsou zastoupeny též nádoby obtáčené a zdobené. Z horizontální i vertikální stratigrafie objektů na sídlištích i některých pohřebištích z území naší republiky je zřejmé, že ručně robená nezdobená keramika reprezentuje fázi starší. Z Prahy i Března u Loun jsou známy, soubory, kde tato keramika vystupuje společně s nálezy z doby stěhování národů. Lze přirozeně namítnout, že jde o náhodnou příměs. Pak je ale nápadné, že podobné případy se nevyskytly na stejných lokalitách v objektech, kde je zastoupena keramika zdobená a obtáčená. Naopak, nezdobené hrnce časně slovanských forem známe ojediněle i z kostrových hrobů z doby stěhování národů jak z našeho území, tak především ze středního Podunají. Nutno podotknout, že vystoupení této keramiky je vázáno zejména na okruh langobardských památek, na dětské a ženské hroby a na krátký časový úsek z druhé třetiny 6. stol. Pokus vidět v tomto jevu pouze rituální prvek dětských langobardských hrobů nemůže obstát právě z hlediska výše zmíněných okolností. Mnohem přijatelnější je vysvětlení, vycházející z histo-

ricky doložených styků Langobardů a Slovanů. Je velmi pravděpodobné, že tyto styky se projevily i ve vzájemných interetnických sňatcích, jež se odrazily též v hrobové výbavě.

Nejstarší slovanská keramika je na námi sledovaném území zastoupena třemi základními formami — hrncem, miskou a talířem. Naprosto převládají hrnce, u nichž rozlišujeme podle tvarových znaků pět základních skupin: vázovité (klasický pražský typ, zastoupený cca 60%), baňaté (asi 9%), s vejčítým tělem (asi 8%), se zaobleně dvojkónickým tělem (asi 5%) a soudkovité (asi 3%). Z celkově hodnocených 128 hrnců cca u 15% nebylo možné jednoznačné určení nebo šlo o tvary ojedinělé. Misky se vyskytují vzácně. Z pěti dostupných příkladů mají tři tvar kulové úseče, v jednom případě s lehce zataženým okrajem. Poslední tvar — talíře patří výhradně k nálezům sídlištním. Nejčastěji jsou nalezeny v destrukcích otopných zařízení a zřejmě sloužily jako kuchyňské náčiní především k pečení. Pomineme-li dosud nezveřejněné výzkumy, je z Čech známo šest exemplářů.

Označujeme-li nejstarší slovanskou keramiku jako nezdobenou, má i toto pravidlo své výjimky. Na sídlištní keramice z několika nalezišť (Běchovice, Březno, Tatee) je uváděn vzácný výskyt kolkovaného ornamentu v podobě prostých, nebo čtvrcených, mřížkovaných či hvězdocových kroužků. Tento druh výzdoby je slovanské keramice cizí a byl převzat z jiného prostředí. Pro naše území připadá v úvahu na prvním místě vliv a zprostředkující úloha germánského osídlení z doby stěhování národů a jeho styky či přímá souvislost s oblastmi severního Německa.

Podstatně častější je výzdoba, sestávající z kombinace rytých vodorovných a vlnicových svazků. Objevuje se v důsledku rozšíření obtáčené keramiky, nazývané podle genetických vztahů podunajským typem. Podunajský typ zprvu výzdobně ovlivnil a pak zcela potlačil původní ručně robenou keramiku. Nálezový horizont, reprezentovaný výlučně ručně robenými nádobami, představoval velmi krátký časový úsek. Většina nálezových celků pochází z následující vývojové fáze, kdy se mísí původní keramika s podunajským typem. Je velmi pravděpodobné, že rozšíření technicky pokročilejší keramiky souvisí s příchodem dalšího slovanského obyvatelstva, neboť v té době podstatně houstne síť nalezišť a výrazně se rozšiřují sídelní oblasti. V této fázi můžeme počítat též s objevením se nového prvku v pohřebním ritu — mohyl.

Z ostatních nálezů na časně slovanských lokalitách v Čechách se na tomto místě stručně zmíníme jen o některých. Mezi kovovými předměty zasluhuje pozornost bronzový zvonek ze sídliště v Praze-Veleslavíně. Patří k importovaným předmětům z Podunají, odkud známe nejbližší a také nejpočetnější protějšky již z pozdně římského období. Patřil zřejmě ke koňskému postrojí. I když průvodní keramiku postrádá, je pravděpodobné, že náleží k té fázi sídliště, v níž se objevují zdobené a obtáčené nádoby.

Z kostěných předmětů zasluhuje pozornost hřebeny. Vedle drobných, typově blíže neurčitelných fragmentů jsou k dispozici tři víceméně zachované exempláře. Prvý z nich, pocházející z objektu s nezdobenou keramikou z Kozel

na Mělnicku, se vyznačuje trojúhelníkoví tou rukojetí. Tento typ je posledním vývojovým článkem řady hřebenu s podobnou rukojetí z období římského. Podle dosavadních zkušeností s nálezy z doby stěhování národů dožívá v I. polovině 6. století. Jiný typ hřebene pochází z Prahy-Veleslavína. Je rovněž jednostranný, avšak s úzkým, mírně obloukovitým držadlem. Patří též k pozdním derivátům řady hřebenu z doby římské s polokruhovitým držadlem, které přes tvar stále nižší kruhové výseče postupně dostalo zmíněnou podobu v době stěhování národů. Úzké hřebeny s mírně obloukovitým držadlem jsou běžné od přelomu 5. a 6. století a udržují se do dalších období. K nálezům z Prahy-Veleslavína postřeláme bližší údaje. Ve stejný den z téže polohy byly zachráněny dvě nezdobené časně slovanské nádoby a další ve střepích. Posledním je oboustranný hřeben z polozemnice s nezdobenou keramikou z Prahy-Bohnic. Nejstarší nálezy tohoto typu jsou známy ze 4. století z provincií. Od 5. století dosahují širšího uplatnění především v těch oblastech, které se dostaly do úzkého kontaktu s tímto prostředím. Např. u Gepidů je zmíněná forma hřebene téměř výlučnou, zatímco u Langobardů to jsou naopak hřebeny jednostranné s mírně obloukovitým tylem. V porovnání s nálezy z doby stěhování národů se jeví hřeben z Prahy-Bohnic jako typologicky mladší (různá hustota zubů, polokruhovitý profil středových destiček).

Z výrobků kamenných se nakonec ještě zmíníme o žernovech. Závažné je zjištění stop po papřici v podobě příčného žlábků při středových otvorech běhounů. Tento technický prvek, který sloužil k úpravě rozestupu třecích ploch, byl ještě do poslední doby pokládán za velmi pozdní a připouštěn některými autory až od 9. století. Příklady z Března a Věstud však dokazují výskyt mnohem časnější. Papřice se poprvé objevuje v provinciálním prostředí na zlomu letopočtu. U germánského osídlení ve střední Evropě v období římském a stěhování národů ještě doložena není. Poprvé zde vystupuje u nejstarších Slovanů.

Z podaného přehledu můžeme vyvozovat následující závěry k chronologii počátků slovanského osídlení Čech:

1. Nejstarší fáze časně slovanské kultury, reprezentovaná ručně robenou nezdobenou keramikou, začíná v průběhu I. poloviny 6. století. Dokladem jsou prokazatelné styky s místním prostředím mladší fáze doby stěhování národů. Na základě historicky doložených přesunů u germánského osídlení a mocenských změn ve střední Evropě lze tyto styky předpokládat ve druhé čtvrtině 6. století.

2. Nepočetnost a zřejmě krátkodobost nejstarší fáze nedovoluje postihnout detailnější chronologické či teritoriální rozdíly v náplni hmotné kultury.

3. Od 2. poloviny 6. století, nejpozději od přelomu 6. a 7. století se šíří keramika zdobená a obtáčená, která patrně souvisí s postupem dalšího slovanského osídlení.

Nejstarší fáze slovanské kultury v Čechách je srovnatelná s památkami, sledovanými od středního Německa přes území naseho státu do jihovýchodního Polska a odtud na východ ke střednímu Dněpru a na jih k dolnímu Du-

naji. Z rozšíření archeologických nálezů a jejich konfrontace s přírodním prostředím vyplývá, že do Čech pronikli první Slovani přes Moravu. Dosa-
vadní stav výzkumu zatím nedovoluje zpětně sledovat směry postupu, neboť
jak na sever do Slezska, tak na východní Slovensko postrádáme další spo-
jovací články.

Na rozdíl od předchozího úseku jsou pro mladší fázi časně slovanské
kultury rozhodující četné prvky souvisící s Podunajím. Zatímco ve starší
fázi můžeme uvažovat o kulturně jednotné vlně osídlení, která zasáhla jiho-
západní Slovensko, Moravu, Čechy a střední Německo v úzkém časovém
rozpětí, ve fázi mladší se jeví jako pravděpodobnější postupný příchod růz-
ných skupin slovanského obyvatelstva v širším časovém úseku.

Složitost poměrů v době slovanské expanze, kdy docházelo k promíšení
různých skupin, které dočasně vytvářely větší celky, aby se po konsolidaci v
novém prostředí rozpadly na menší jednotky, se odráží i v později dolo-
žených kmenových názvech. Některé z nich jsou velmi starobylé s kořeny
ještě v původní vlasti a často rozptýlené v dalších částech slovanského světa.
Jiné názvy vznikly již v novém prostředí podle krajinných rysů nebo ústředních
hradišť. Mnohá jména se vyskytovala již za hranicemi archeologicky dolože-
ných nejstarších sídelních areálů. Toto vrstvení je dokladem rozdílného stáří
jednotlivých celků a jejich komplikovaného vzniku. Nejstarší písemné pra-
meny označují osídlení Čech vesměs souhrnně podle starého názvu krajiny,
což může svědčit o původních společných poutech v době příchodu, kdy
převládaly tendence konvergentní, teprve později vystřídané vývojem di-
vergentním.

Archeologický ústav ČSAV Praha

ANFÄNGE DER SLAWISCHEN BESIEDLUNG IN BÖHMEN (Siedlungsgebiete, materielle Kultur, Fragen der Chronologie und Genese)

von

JIRÍ ZEMAN (Praha)

Zusammenfassung

Mehr als 80 Fundstellen aus frühslawischer Zeit gruppieren sich in verschiedenen
Teilen Böhmens und bilden bestimmte Einheiten. Aufgrund der Bedingungen der
natürlichen Umwelt und der Konfrontation mit der voraufgehenden Entwicklung im
1. - 6. Jh. u.Z. können wir Siedlungsgebiete aussondern, die den Ausgangspunkt zur
späteren territorialen und politischen Gliederung Böhmens bildeten.

Die Siedlungs- und Objekttypen sowie die Äusserungen von Grab- und Bestattungs-
brauch gestatten grossräumige Vergleiche — Mitteldeutschland, Mähren, Slowakei,
Kleinpolen, Westukraine und unteres Denauegebiet. Im Rahmen dieses weiten Raums,

der im 6. Jh. u.Z. nur einen Teil der slawischen Welt umfasste, kann man einerseits auffallende Übereinstimmungen oder verwandte Züge auch im Fundgut feststellen, andererseits aber Besonderungen und eigenartige Elemente, die grösstenteils auf lokale Traditionen und Einflüsse der unterschiedlichen kulturellen Umwelt zurückzuführen sind.

Die frühslawische Kultur Böhmens ist durch zwei Fund- und Zeithorizonte in zwei Abschnitte gegliedert. Der erste, für den handgemachte unverzierte Keramik bezeichnend ist, dauerte nur kurze Zeit. Seinen Beginn werden wir — nach einigen Elementen der Besiedlung und historische Situation — in den Verlauf der ersten Hälfte des 6. Jhs. datieren dürfen. In seiner reinen Ausprägung reicht dieser Horizont nicht mehr in das 7. Jh. Der zweite Horizont setzt mit dem Beginn der verzierten und oben abgedrehten Keramik ein, die am Anfang der Entwicklungsreihe der sog. burgwallzeitlichen Keramik steht. Der Übergang in die Nachfolgezeit ist demnach fließend. Es bestehen einige Anzeichen dafür, dass die beiden genannten Horizonte mit zwei Wellen slawischer Einwanderer in Zusammenhang stehen könnten.

Für den älteren Horizont sind lokale Belege für Berührungen mit der ethnisch unterschiedlichen völkerwanderungszeitlichen Bevölkerung vorhanden. Andererseits spiegeln sich im Fundgut die Einflüsse des donauländischen Kreises mit den noch lebendigen Tradition der späten provinziäl-römischen Kultur wider, letztere freilich im jüngeren Horizont stärker als im älteren. Es hat den Anschein, dass es gerade diese Komponente war, die in bedeutendem Masse zum auffallenden Umschwung im Gepräge der materiellen Kultur der böhmischen Slawen des 7. Jhs. beigetragen hat, die auf einschneidende Änderungen in der sozialökonomischen Struktur schliessen lässt.

Die angebliche Schlichtheit, die für die frühslawische Kultur nicht nur in Böhmen, sondern auch andernorts in Europa bezeichnend sein soll, wird in der Regel mit der einfachen Keramik der frühen Slawen in diesem Raum begründet. Diese Keramik ist aber wohl eher der Ausdruck der ungewöhnlichen Verhältnisse zur Zeit der slawischen Wanderungen. Es ist erwiesen, dass bei umfangreicheren Bevölkerungsschiebungen, sich verschiedene Gruppen vermischen und vorübergehend zu grösseren Einheiten zusammenschliessen. Die ältesten historischen Quellen sprechen von der Besiedlung Böhmens als einheitliches Ganzes. Das widerspricht aber den späteren durch Schriftquellen belegten oder vorausgesetzten Stammesnamen. Neben Stammesnamen, die augenscheinlich in der neuen Umwelt entstanden sind, finden sich in verschiedenen Teilen der slawischen Welt dieselben Bezeichnungen für weit voneinander siedelnde Stämme, was kaum als Zufallserscheinung gedeutet werden kann. Das weist auf die durchaus nicht einfache Problematik des Migrationsprozesses hin und die mit ihm gewiss verbundene Formung neuer Bevölkerungsgruppen. Die Frage nach der Genese der frühslawischen Bevölkerung Böhmens und der böhmischen Länder überhaupt muss darum bis auf weiteres offen bleiben. Schon heute aber können wir sagen, dass es ein Irrtum wäre, die Herkunft der slawischen Bevölkerung unserer Länder in einem einzigen eng begrenztem Gebiet suchen zu wollen und vorauszusetzen, dass die slawische Landnahme dieses Raums in einem Zuge vor sich ging.

Deutsch von Helena Plátková